

Orsós Jakab

Hívatlan vendég*

Naponta járt ki a tanító a tanyára, hogy a szülők engedjék iskolába a gyerekeket. De az öregek nem hajlotak a szóra. A mi családjunkban is a nagyanym átkozódott, haját tépte, amikor anyám egy szeptemberi napon négyünket azzal a szándékkal méricskélte, hogy a tanító elé visz. De a készülődésnél tovább nem jutottunk.

Nagyanym viszont másnap összegyűjtött bennünket, mentünk a városba. Egész nap járt-kelt velünk az utcákon, édességgel hízelgett.

— Az iskolába aztán nem teszitek be a lábatokat, hogy a magyarok maskarái legyetek — mondogatta. — Nem elég szégyent nyeltem le én nagyapáttal ezektől a lélektelen magyaroktól, és most dobjalak benneteket eléjük?! Hát nem! Mert inkább a kutyák tépjék szét a testemet, de nem fogtok a szemem elől elmenni! Nem, mert az Úristen felettünk van!

Az égre meresztette mélyen ülő szemét, majd teljes erőből megtépte a dús, ősz haját, és széles mozdulattal a levegőbe szórta. A hajcsomót a szél előttünk lobogtatta, és nagyanym ujjával rámutatva mondta az átkot:

— Így vigye el a szél testem porát, ha elengedlek benneteket!

Amikor ezekkel az átkokkal erősítette elhatározását, mindig a szemünket és arcunkat fürkészte. Mi a megmentőnket láttuk benne, aki otthon anyámnak nem engedte meg, hogy hozzánk nyúljon.

— Azért etted őket, hogy eladjad a magyaroknak?! Hogy rajtuk tanulják meg a verést?! Hát nem eleget tanultak az én testemen meg az apádén?! Hát van a testiünknek olyan része, amit ez az átkozott nép nem vert végig? Hát az apád egyik szemét ki ütötte ki?! — kérdezte anyámtól nagyanym, s szemével majdhogynem felfalta.

— Nem! Nem! — visította, és vöröslő kendőjét a földhöz csapkodta. — Holnap a templomban misét mondatok, hogy hívjam az Urat segítségül!

Másnap négyünket a templomba vezetett. A tiszteendővel való egyezkedés után az oltár elé térdepeltetett bennünket, összekulcsoltatta a kezünket, majd ránk parancsolt:

— Cigányul kérjétek az Urat, mert ő ezt a nyelvet is megérti! Így kérjétek: Devlám zsutináme pekodó tehána ávész, lo ungronge téle phngle! (Isten segíts meg, hogy ne legyünk a magyarok lekötöttjei!)

Félve mormoltuk a segélykérő mondatot, kérlelve néztük az Úr Jézus vérző testét.

— Fogjátok egymás kezét, mert meg kell tanulnotok egymásba kapaszkodni, ha élni akartok!

Ha észrevette, hogy lazul a szorításunk, ránk kiáltott:

— Szorítsátok egymás kezét, mert másként ez a világ elpusztít benneteket!

A szüleink nem merték többet az iskolát említeni, mert attól féltek, hogy a nagyanym elemész mind a négyünket, habár egyébként a széltől is óvott minket. Korábban a szüleinkkel aludtunk, most nagyanym este

maga köré gyűjtött bennünket, és még éjszaka is végigtáogatott rajtunk, hogy megvagyunk-e.

A többi családnál sem volt jobb a helyzet, mert mindenütt az öregeké volt az utolsó szó.

Az idős tanító megjelent a tanyán, de egyre félénkebben beszélt, mert az öregek azzal fenyegették, hogy hoznak egy olyan babonás asszonyt, aki ráhossa a vakaságot.

— Inkább én vakuljak meg, de ezek a gyerekek lásanak! — válaszolt a tanító gondterhelten.

— Ez nem lehet földi ember! — mondogatták az idősebbek és gyanakvó szemmel méregették a tanítót.

— Mi haszna lehet abból, hogy a cigánygyerekek iskolába járnak? — kérdezték önnönmaguktól. —



* Orsós Jakab: *Hívatlan vendég c. elbeszélése* németül 1999-ben jelent meg az illusztrációként látható antológiában együtt Balla D. Károly, Esterházy Péter, Ficsku Pál, Grendel Lajos, Háy János, Janikovszky Éva, Lázár Ervin, Lengyel Péter, Méhes Károly, Parti Nagy Lajos, Péterffy Gergely, Radics Viktória, Spiró György, Tolnai Ottó írásaival a Suhrkamp Verlag Frankfurt am Main zsebkönyveinek sorában Dalos György fordításában.

Vagy talán a másik világon akar valamit megkapni? Ha eddig megélt a mi gyerekeink tanítása nélkül, hát miért bolygatja meg zaklatott életünket?

Mindenkinek ez járt a fejében, de feleletet senki sem kapott.

— Szegény gyermekeinket miért kell benyomorítani az iskolába, hogy egész nap csak üljenek mozdulatlanul? Könnyű a magyaroknak, mert azok már megszokták az ülést azon a kemény deszkán, a mi gyerekeink csak a gypet ismerik. Ha megtanulnak írni-olvasni magyarul, akkor már nem is beszélhetünk velük cigányul! Hová jutott az árva fejünk?

Este az udvaron a tüzet körülülve későig tanakodtak, javaslatokat tettek, hogy hogyan, miképpen tudnának megszabadulni a tanítótól. Egyesek arra gondoltak, hogy pénz kellene összeadni neki, de a szegényebbjé ezt elvetette.

Eddig kibírta a cigánygyerekek nélkül, hát ezt a pár évet a haláláig már igazán kibírhatta volna!

— Csak adná az Ursten, hogy reggelre némán kóvályogna a kunyhók között! — fohászodott néhány asszony.

— Én arra kérem a Szűz Máriát, hogy hívja magához, és mondja neki: „Te szerencsétlen földi féreg, hát ne zavarkolódj a szegény cigányok között, mert azok sem zavarkolódnak a ti életetekben” — könyörgött a telep legidősebb asszonya.

Végül arra jutottak, hogy a gyerekekkel oda kell kakiltatni, ahol a tanító bejár a tanyára, hátha elmegey a kedve a rossz szagú fogadtatástól. De a tanító csak jött. Hatalmas lapulevelekkel törölgette félcipőjéről a gyerekek ürülékét. A cigányok az omladozó kunyhók résein át kémlelték.

— Mester úr! — szölongatták —, miért hozza ide ezt a büdösséget?

— A büdösség már itt volt, csak hát egy kicsit felkavartam — viccelődött a tanító. — Egyébként sem árt az ember orrának egy kis ammóniaszag.

— Ez örökké a nyakunkon fog ülni — állapították meg elkéseredetten.

Egy délután a nagyanyámat szemelte ki, hosszan elbeszélgettek. Másnap nagyanyám megint elvezetett bennünket a városba. Szokatlan, ismeretlen utcákban jártunk. Nagyanyám homlokráncolva fürkészte a házak falait. Tekintete egy sötétre festett kapu láttán élénkült meg, ide terelt be gyors mozdulatokkal mindnyájunkat. Az ajtó nem tette be utánunk, mert valamiben nem volt biztos.

Az ismerős tanító lépett ki az üveges verandáról.

— Isten hozta Vilma néni — köszöntötte nagyanyámat.

Egy kedves arcú, pongyolás asszony is elénk jött, szívélyesen fogadott bennünket. A verandán álló vesszőgarnitúrán kínált helyet, hatalmas tál őszi-barackot tett elénk.

— Vilma néni, fogyasszák! Tessék, gyerekek! Vilma néni, szóljon a gyerekeknek hogy vegyenek!

Merev szemmel bámultuk a tálat, de meg sem mozdultunk míg nagyanyám azt nem mondta:

— Egy szemet vegyetek ki, de semmi többet! Megértettétek? Ezt cigányul mondta, mire mi a szemünkkel válaszoltunk, hogy értjük. Nagyanyám tanítgatott bennünket szemmel beszélni, szemmel is figyelmeztetett bennünket.

— Nem csak egyet, gyerekek, lehet többet is, teremt belőle bőven — a tanító mintha a szigorú intésre válaszolt volna.

— Hát maga érti a nyelvünket? — illetődött meg nagyanyám.

— Ó, Vilma néni, hogyne érteném! Mikor Szombat helyen a maguk fajtáját tanította az apám, a maga bátyjával, a Palival egy osztályba jártunk. Arra is emlékszem, hogy az apám magát csak egyszer tudta elhozatni az iskolába, de az első szünetben kámforrá vált.

— Korán férjhez mentem... — jegyezte meg szégyenlősen nagyanyám.

— Szép lány volt — mondta a tanító dicsézően a feleségének.

— Az Isten engem úgy segítsen, ha nem mond igazat a tanító úr! — erősítette meg a nagyanyám.

A négy kéz egyszerre nyúlt a tálba. Míg a felnőttek beszéltek, mi a barackmagot szopogattuk becsülettel. A tanító felesége egy röpké pillanatra a házba ment, egy hatalmas kosár ruhát cipelt ki a verandára. Arra kérte a nagyanyámat, hogy a sok ruhafeléségből válogasson számunkra, mert az ő gyerekeik már kinőtték.

Nagyanyám hálálkodott, majd felállított bennünket a székről és egyenként méricskélte hozzánk a tarkabarka ruhadarabokat. Ha valamelyikünknek jó volt a ruha, akkor kacarászott örömeiben. Anyaszült meztelenre vetkőztetett mindnyájunkat. Ha lötyögött a nadrág vagy a szoknya, arra azt mondta, hogy „majd bele fog nőni”, s ha kicsi volt, arra azt, hogy „majd mosáskor megnyúlik”. Attól félt, hogy egy darab is ott marad.

— Úgy áll rajtad, mintha rád öntötték volna! — dicsérgetett sorba bennünket és örömmel simogatta rajtunk a gyűrött ruhát. Amit nem tudott ránk erőszakolni, azt a tanító felesége egy csalánsákba gyömöszölte.

— Vilma néni, ezt is vigye el, jó lesz pótlásnak!

— Visszahozom a zsákot, kedves nagysága, úgylis sokat adott ezeknek a gyerekeknek.

— Viseljék egészséggel! — mondta az asszony.

Hazafelé indultunk, de nagyon hamar elfáradtunk. A testi erőszakolt ruhák zavartak bennünket, s ráadásul, talán a baracktól, mindnyájunkra ráérett a kakálás-pisálás.

Korholt is bennünket nagyanym:

— Tartsatok ki a következő mellékutcaig, mert a széken levesz a lábamról, ha itt a népek előtt rondálkodtok!

De mi csak nyüszítettünk, típródtunk, mind a négyen ordítani, toporzékolni kezdtünk az utcán. Persze egy csomó ember felfigyelt ránk. Volt, aki sajnálkozott rajtunk, mert felismerte helyzetünket, de olyanok is akadtak, akik azt mondogatták:

— Neveletlenek!

Egy-két szem-, arcmozdulatból megértettük, hogy nagyanym nagyon kellemetlen helyzetbe került. Rohanni kezdtünk arra amerre irányított bennünket.

— Itt már lehet — mondta és fosztotta le rólunk a feszes ruhát.

— Ó, te Nagyrúristen — mérgelődött —, hát ez az ember máris a bűnbe vitt engem ezekkel a gyerekekkel. Minek is adtam rájuk ezt a sok göncöt! Soha nem volt nekem ezekkel ilyen bánkódásom, míg a maguk szegénységükben voltak, mert a fiúkat megtanítottam menés közben pisálni, azt a másikat meg a hátam mögött csendben elintézték.

Otthon kipakolta a zsákból a ruhát.

— Csórtátok? — kérdezték irigykedve a tanyaiak.

— Nem csóreltük! — tekertük a fejünket. De többet nem mondtunk, mert nem tudtuk, hogy nagyanym mit fog kitalálni.

— A tanító adta — mondta nagyanym.

— Akkor megvettek benneteket — jegyezte meg gúnyolódva valaki az asszonyok közül.

— Miket beszélés! — horkant fel nagyanym. — Hogy rohada le a ronggyá aszott melled! Hogy a váci börtön szívja ki az erődöt! Te! Te! Hát te mondasz ítéletet a fejemre, aki egy gombostűt nem tudtál úgy lopni, hogy a börtön meg ne egye a fejed?!

— Most oda kell a gyerekeidet adni az iskolába, mert eladtad magad a rongyokért! — gúnyolódott egy asszony, akinek két gyereke már iskolába járt.

— Ha még egyszer ide beteszi a lábát az a tanító, hát én a kocsirúddal vágom agyon! — kiabálta a szomszédunk.

— Aztán megmondanád, hogy miért? — kérdezte nagyanym tettetett nyugodtsággal. — Megmondanád, hogy miért akarsz rosszat annak a jó embernek?

— Miért nem az iskolásoknak adta azt a sok ruhát? A te unokáid meztelenül is elvannak a tanyán — mondta irigykedve a szomszédunk, Hermina néni.

— Aztán te honnét veszed, hogy ezek nem lesznek iskolások? — kérdezte nagyanym ingerülten.

Ezen az őszön vagy kilenc gyerek járt az első osztályba. A második héten magukkal hozták az első osztályos könyveiket. Nemcsak a gyerekek, de a felnőttek is kíváncsian nézegették a könyveket az udvaron. Ha nagyanym nem vette észre, mi is odalopóztunk a nézelődőkhöz, bámultuk a színes képeket.

Kérdeztük a gyerekeket is, hogy mi újság az iskolában?

— Nagyon rosszul érezzük magunkat, mert mozdulatlanul kell ülni, meg némán figyelni a táblát. Eddig még nem vertek meg bennünket, de a magyarokat már ütik.

— A magyarok után a cigányokat ütitek? — kíváncsiskodtam. A gyerekek, nem feleltek, csak a vállukat vonogatták.

Boldogan újságoltam nagyanymnak, hogy én soha nem megyek iskolába, mert a tanító már megkezdte a verekedést a magyarokon, és azután a cigánygyerekek következnek.

— Tudom én, kedveseim — mondta szomorúan nagyanym.

Ezután, alig egy hétre a tanító megjelent a tanyán:

— Felsőbb utasításra a telepen elkezdjük a felnőttoktatást, Magyarországon is megszüntetjük az analfabetizmust.

— Az mit jelent tanító úr? — kérdezték fagyos tekintettel a férfiak.

— Mindnyájan megtanulnak írni-olvasni — válaszolt szelíden a tanító, aki egy rendőr kíséretében jött ki a telepre. A felnőttek gyanakodva méricskéltek a rendőrt, s az igyekezett minél hivatalosabbnak látszani.

— Kérem szépen — kezdte a tömegből egy középkorú asszony a mondókáját —, ha az állam elvtárs

nekiünk megparancsolja, hogy tanuljunk meg írni meg olvasni, akkor adjon havi fizetést, mert aki parancsol az fizet is.

— Nagy igaz van a Melinda elvtársnőnek, mert a kocsmában is így van. Ha rendelsz, akkor fizetned is kell — mondta nevetve egy fiatalember.

— Nana — mozdult fel a rendőr —, azért vigyázzanak a beszéddel, az állam nem fejőstehén.

— Talán elapadt a teje? — kérdezte egy idős aszszony.

— Ide figyelj Rezka — szólt figyelmeztetően a rendőr —, ha sokat jár a szád, akkor azt a tegnapi csórelást lejegyzőkönyvezem.

— Ne tegye, drága tizedesem, inkább életem vé-géig iskolába járok.

— Egy élet neked kevés volna — legyintett a tizedes. — Talán meg kellene kezdeni az oktatást — sürgette a tanítót.

— Úgy is van! — helyeselte a tanító. — Álljunk neki!

Kissé tétován nézett a tanító az előtte állókra, majd mint aki álmából ocsúdik fel, a zsebéből előkotorászott egy darab krétát. Az egybegyűlt felnőttek, gyerekek a tanítót nézték mereven, ahogy keresgélte a táskájában. Egy palatábla került elő.

— Figyeljenek ide! — szólította fel a gyülekezetet. — A mai nappal megismerkedünk az első betűvel.

A palatáblára egy „A” betűt rajzolt fel fehér krétával, majd a feje magasságáig felemelte, akár a pap az oltári szentséget.

— Ez egy „A” betű. Milyen betű? — kérdezte a tanító.

— AAAAAA...

— Ez bizony az „A” betű — mondta meglepődve, majd körülhordozta a táblát, hogy mindenki lássa a tulajdon két szemével közelebről is.

— Tehát kedves hallgatóim, most még egyszer ismétljük el, hogy milyen betűt láttok a táblán?

— AAA ... A ... A... — morogták.

— Bátorabban, bátorabban! Hiszen nincs mit szégyellni, mert a rendőr elvtársnak is csak négy osztálya van — mondta a tanító.

— Azért ütni tud jó nagyokat — jegyezte meg gúnyosan valaki a gyülekezetből.

— Csak ne személyeskedjünk — így a rendőr —, most az ABC-t tanuljátok, mert a csórelés az már megy.

A tanító az „A” betűre egy vesszőt tett és azt mondta, hogy ezzel az ékezzel az „A” betűből „Á” betű lesz.

— Egy „Á” betű. Milyen betű?

— ÁÁÁ...

— Jöjjenek ide azok a gyerekek, akik iskolába járnak — szólt a tanító. Vagy kilencen rajzoltak köré. Arra kérte a gyerekeket, hogy szüleiket tanítsák meg az ABC-re.

Nagyanánk a kunyhónkba invitálta a tanítót, de minket, gyerekeket az udvarra parancsolt. Másnap reggel nagyanám engem, aki már betöltöttem a nyolc évet, meg a bátyámat, Gyulát elkísérte az iskolába. A tanító, miután egymás mellé ültetett bennünket, nagyanával sokáig beszélt suttozva a dobogón.

Amikor kikísérte a tanító, cigányul odasúgta nekiünk: „egy újjal sem nyúl hozzátok”.

Alighogy szünetet rendeltek, a nagyanya már ott volt az iskola udvarán egy kettévágott almával, meg két szelet kenyérral.

— Nem vertek meg benneteket? — kérdezte.

— Nem nagymama, de nagyon rossz ennyit egyhelyben ülni — panaszkodtunk.

— A többi cigánygyerek is elviseli — mondta. — Ti sem lehettek alábbvalók ezeknél a csóró cigá-nyoknál.

Apám is tanult ebben az időben. A földosztáskor kapott három holdat. Csak akkor ment ki a mezőre, ha a parasztok már hazatértek. Nem értett a földhöz, kénytelen volt egy szegényebb parasztot felfogadni, hogy tanítsa meg szántani, boronálni, meg amire kell. Nehezen, de sok mindent megtanult.

A cigányok sokat ócsárolták, csúfolták, de ő csak ragaszkodott a földhöz. Amikor már jobban belejött a munkába, akkor bennünket, gyerekeket is dolgoztatott. Az 1950-es években a földmunka mellett, már volt anynyi ideje, hogy a városba fuvarokat is elfogadjon. 1953-ban már a húgom és az öcsém is mentek az iskolába, mert a veréstől való félelem alaptalan volt. Ebben az iskolában négy osztályt végeztem, majd a városban, Zalaegerszegen fejeztem be a nyolc osztályt közepes eredménnyel. Lakatos iparitanulónak mentem, ezalatt a szüleim is kaptak egy kétszobás lakást a városban. Az ipari tanuló iskolába velem többet foglalkoztak a tanárok, mert nagyon nehéz volt lépést tartanom a többiekkel, a nem cigányokkal.

A nehezebbje ezután következett.